

MÜZİKSEL KAVRAYIŞ SÜRECİNDE BEDENİN ROLÜ¹

Mustafa Kemal Özkul
Gökmen Özmenteş

Abstract

The Role of the Body in Musical Understanding

The aim of this study is investigating body's role in musical understanding. General tendency about this topic gives body a passive role in musical understanding and gives importance to mental activities. However, last researches in this field have broken this traditional thought and the body's role in musical understanding has begun to explain. These researches showed that body is not an object or tool in musical understanding process, it is as active as mind, but mostly in a unconscious level. In the light of this information, we can understand the importance of body in music education.

Giriş

Müziksel pratiklerde zihni öncülleyen egemen düşüncenin kökenleri, insanların avcı-toplayıcılıktan tarım toplumuna geçmesi ile başlamıştır denilebilir. İlk çiftçilerin bitkilerin her sene ölüp sonraki yıl tekrar topraktan çıkmalarını gözlemleyip benzetme düşüncesiyle bunu insana da uyguladıkları düşünülmektedir (Şenel 1995: 168). İnsan bedeni hakkındaki bilgiler sınırlı olduğu için beden değişse de sabit kalan, kişinin özelliklerini taşıyan şeyin ruh olduğunu düşünmüşlerdir. Dolayısıyla zihin-beden ikiliğinin arka planında ruh-beden ikiliği vardır.

Neolitik çağdan itibaren gelişen birçok uygarlıkta bu ikilik görülür. Örneğin Antik Yunan mitolojisine göre insan öldüğünde ruhu ayrılıp ölümler ülkesinin tanrısı Hades'in ülkesine gider (Erhat 1999: 120). Ayrıca felsefede de Anaksagoras ilk ikicilerden sayılır: "Anaksagoras, ruhla maddeyi ilk kez kesin olarak birbirinden ayırmakta ve sonsuza kadar da birbirlerinden ayrı kalacaklarını ileri sürmektedir" (Hançerlioğlu 1967: 178). Platon da bu dünyadaki nesnelerin gerçek olmadığını, gerçek olanın nesnelerin ideleri olduğunu iddia ederek madde-ruh ikiliğini daha ileri bir boyuta taşımıştır. Bu düşüncüler Antik Yunan toplumunun sosyal yaşamına da yansımıştır. Soyluların bedensel çalışmayı hor görüp kendilerini zihinsel çalışmalara verdikleri, bunun karşılığında bedensel işleri kölelere yükledikleri bilinmektedir.

Yüzyıllar sonra, modern Batı felsefesinin kurucusu olarak bilinen, aynı zamanda çağının ünlü bir matematikçisi ve bilim adamı da olan Rene Descartes'ın (1596-1650) felsefesinde beden-zihin ikiliği doruğa çıkar. Descartes beden ve zihnin doğasının tamamen ayrı olduğunu savunur. Beden yer kaplayan ölümlü bir nesneyken, ruh (zihin) yer kaplamaz ve ölümsüzdür. Descartes'a göre beden hareket ederken, zihin bilir ve düşünür. Hayvanlar sadece bedendir, insanda beden ve ruh birlikte bulunurlar fakat Tanrı sadece ruhtur, bu yüzden zihin her zaman için bedenden daha yücedir.

1 Bu makale birinci yazar tarafından Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müzik Yüksek Lisans Programında tamamlanmış olan "Müziksel Kavrayış Sürecinde Bedenin Rolü" adlı Yüksek Lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Descartes'a göre müzik; yapılan, hissedilen veya yaşanan bir şey değil, 'bilinen' düşünsel yapılar olarak tanımlanır. "Müziği o an veya süre boyunca deneyimlemeyiz, onun varlığının bilincinde oluruz." (Descartes'tan aktaran Juntunen ve Westerlund 2001: 205). Buradan Descartes'a göre müziğin bedensel değil, zihinsel bir eylem olduğu savını çıkarabiliriz. Bu ortaçağ düşüncesi ile aynı düşüncedir, müziğin çalınması gibi bedensel eylemler değersiz, armonileme, besteleme gibi zihinsel eylemler değerlidir. Bunun yanı sıra müzik dinlemek de soyut olduğu için zihinsel eylem sayılır.

Böylelikle, Avrupa kültürü yüzyıllarca müziği bedenden ziyade ruhsal-zihinsel bir eylem olarak görmüştür. Müziğin icra yönü küçümsemiş ve dışlanmış, dolayısıyla müzik icracıları da küçümsemiştir. Buna paralel olarak ortaçağda –dini müzik harici- müzik eğitimi de bir okullaşma olmadan, usta çırak ilişkisi ile sürüp gitmiştir. Müziğin yorumlanması ve anlamlandırılması icracılıktan ayrılarak ve müzik estetiği adıyla yüceltilerek din adamlarının, filozofların, entelektüellerin uğraşı haline gelmiştir.

Müziksel Kavrayış ve Beden

Müziksel kavrayış, müzikteki ritim, ses, melodi ve armoni gibi teknik öğeleri içeren, müzikten duygu çıkarma sürecini dışarıda bırakan bilişsel temelli bir süreci kapsamaktadır. Swanwick ve Franca müziksel kavrayışı, müziksel düşünme ve bilişin bir özelliği olarak tanımlamışlar ve besteleme, performans ve dinleme gibi müziksel davranışları müziksel kavrayışın göstergeleri olarak belirtmişlerdir (1999: 5). Buradan hareketle, müziksel algı ve kavrayışın, yapılan tanımlar üzerinden gidildiğinde, çok yakın kavramlar oldukları da görülebilir. Ancak, Koelsch ve Siebel'in (2005) akustik çözümleme, işitsel bellek, işitsel çözümleme, müziksel söz dizimi (syntax) ve anlam (semantic) çözümleme aşamalarını içeren bir süreç olarak tanımladığı müziksel algı süreci, özellikle anlam ve değerlendirme, bir başka deyişle 'duygusal' çıkarımları da içermesi nedeniyle müziksel kavrayıştan ayrılır. Çünkü, müziksel kavrayış sürecinin müziksel okuma, yazma, çalma, söyleme, besteleme, doğaçlama ve dinleme gibi performanslarla ilişkilendirilerek müziksel biliş ve zekanın bir göstergesi olarak sınırlandırıldığı, hatta müzik yeteneğinin bir göstergesi olarak ele alınabileceği görülmektedir.

Müziksel kavrayış ve müziksel kavrayış sürecinde bedenin rolünü incelemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, ilgili alanyazında müziğin sadece bilişsel bir süreç olmadığı, insan bedeninin de müziği anlama ve kavrama sürecinde aktif rol oynadığına ilişkin çok sayıda kanıt rastlanmıştır. Bu kanıtların iki farklı metodolojik yaklaşım altında toplandığı görülmektedir:

1. Fenomenolojik yaklaşımlarla:

- Merleau-Ponty'nin insan bedenini 'sezen-sezilen' olarak iki farklı işlev altında bütünleyen fenomenolojik yaklaşımı, Kartezyen bakış açısının en önemli eleştirilerinden biri olmuş ve müziksel kavrayış sürecinde bedenin dışlanması ya da görülmemesi yönündeki görüşün de eleştirisi olarak önemli bir çıkış noktası olmuştur.
- L. Bresler'in (2004) "Bilen Bedenler, Hareket Eden Zihinler: Somutlaşmış Öğretim ve Öğrenmeye Doğru" isimli kitabı tamamen fenomenolojik bir perspektifte yazılmıştır. Kitapta genel olarak müzik eğitiminde ihmal edilen insan bedeninin yeniden uyanışı gözlenmektedir. Bedenin 'bilen', hareket edenin 'zihin' olarak tanımlanması, kitabın bu perspektifini belirginleştirir.

mektedir. Bu kitap ve benzerleri müzik kuramı ve müzik eğitimi alanındaki yeni fenomenolojik perspektifin habercisi olmuştur.

- Filozof Mark Johnson ile dilbilimci George Lakoff gündelik hayatta kullandığımız beden temelli kelimelerden yola çıkarak 'imaj şemaları' teorisini ortaya atmışlardır (2003). Diane Urista ise 2001 yılında müziğe imaj şemaları gözünden bakarak müzik terminolojisinde ne kadar çok beden temelli kelime ve kavram olduğunu göstermiştir.
- Orff, Dalcroze, Kodaly gibi bedensel hareket içerikli müzik öğretim yaklaşımlarının temelinde gördüğümüz beden-müzik ilişkisi de, fenomenolojik bir perspektifle ortaya konmuşlardır. Çünkü bu isimlerin, çalışmalarını ortaya koydukları dönemlerde bu konunun pozitivist yöntemlerle ele alınmadığını, yaratıcı gözlem, deneyim ve fikirler üzerinde inşa edildiklerini biliyoruz.

2. Pozitivist metodolojik yaklaşımlarla:

- Bu yaklaşımların ilk örneği A. Knoblauch'un müziksel algı modelidir. Knoblauch beyin müzikle ilgili kısımlarını belirleyerek şematik bir model oluşturmuştur. Bu konuda yapılan en ayrıntılı çalışmalardan biri Platel ve arkadaşlarının 1997 yılında yaptıkları çalışmadır. Bu çalışmada sadece beyin müzikle ilgili kısımları değil, özel olarak ritimle, armoniyle ya da melodi takibiyle ilgili kısımları da açığa çıkmıştır.
- A. Todd, C. S. Lee ve D. J. O'Boyle tarafından yazılan ve 2002 yılında Psychological Research dergisinde yayınlanan makalede araştırmacılar insanlarda zaman takibi ve vuruş çıkarma yetilerini nörobiyolojik ve bedensel bir temele oturtmuşlardır. Araştırmacılar özellikle ritim çıkarma sırasında vücutta herhangi bir hareket olmasa dahi bütün vücudun bir rol oynadığı düşünülmektedir.
- Eitan ve Granot (2004), müzikte ses yüksekliği, hız, gürlük gibi bazı parametreler ve bedensel hareket parametreleri arasında güçlü bağıntılar bulmuşlardır. Bu bağıntılar Johnson ve Lakoff'un imaj şemalarıyla yakından ilgilidirler.
- Jones ve Boltz'un öne sürdükleri 'dinamik dikkat kuramı' insanların ritim algılama süreçlerini açıklayan bir çalışmadır (Drake 2000). Araştırmacılar bu araştırmayla ritimden anlam çıkarmayı iki süreçte göstermişler ve bir model çıkarmışlardır. Bu kuram Drake ve diğ. (2000) tarafından yeniden ele alınmıştır. Buna göre, araştırmacılar müziksel kavrayış sürecinde çok önemli bir aşama olan işitsel dikkatin bedensel hareketlerle eşgüdümlü olduğunu vurgulamışlardır.
- Müziği anlamada bedenin rolünü inceleyen bir çalışmada, ilköğretim çocuklarına çeşitli müzikler dinletilmiştir (Taylor'dan aktaran Philpott 2001: 85). Daha sonra çocuklar iki gruba ayrılarak, dinledikleri müzikleri sağır çocuklara anlatmaları istenmiştir. Kontrol grubuna yazarak, deney grubuna ise bedensel hareketlerle anlatma izni verilmiştir. Sonuçta müziğin bedensel hareketlerle anlatıldığı sağır çocukların daha yüksek puanlar aldıkları görülmüştür.
- Boone ve Cunningham 2001 yılında yaptıkları çalışmada 4-5 yaş aralığındaki çocukların müzikteki duygusal anlamı bedenleriyle ifade yeteneklerini incelemiştir. Araştırmanın sonuçları çocukların müzikteki özellikle mutluluk ve hüznün duygularını bedensel hareketle ifade edebildiklerini göstermiştir.

- J. D. Boyle'un 1970 yılında yaptığı araştırma, müzik teorisi dersinde beden kullanımının müziksel gelişime katkıda bulunduğunu göstermiştir. 191 denekle gerçekleştirilen deneyde, deney grubuna ritim çalışmaları yapılırken ayağıyla vurma izni verilmiş, kontrol grubuna ise bu izin verilmemiştir. Deney sonucunda deney grubunun ritimleri deşifre etme ve performans konusunda kontrol grubundan daha başarılı olduğu görülmüştür. Ayrıca araştırmacı müzik deşifre yeteneğinin de bu yöntemle gelişebileceğini savunmuştur (Boyle 1970: 318). Buradan yola çıkılarak beden hareketlerinin müziği öğrenmeye pozitif etkisinin olacağı söylenebilir.
- C. W. Mc Coy ve M. C. Ellis tarafından yapılan 1992 yılında yapılan bir başka araştırmada ritim öğretimi sırasında beden hareketlerinin etkisi incelenmiştir. Bu araştırmada 128 denek üç deney ve bir kontrol grubuna ayrılmıştır. Denek gruplarından ilkinde ölçünün tanımı anlatılmış ve dinlenen müziğin ölçüsünü bulma çalışmaları yapılmıştır. İkinci denek grubuna aynı müzikler dinletilirken vuruşlara metronom sesi eşlik etmiştir. Üçüncü denek grubuna ise aynı müzikleri bedensel olarak ifade etme olanağı verilmiştir. Kontrol grubuna kuramsal ya da uygulamalı hiçbir eğitim verilmemiştir. Yapılan testler sonucunda en yüksek skoru bedensel ifade grubu, daha sonra birinci grup ve sonra metronom sesi grubu almıştır. Kontrol grubu tüm gruplar içinde en düşük skoru almıştır. Bu deney de beden hareketleriyle yapılan ritim öğretiminin öğrenmeyi kolaylaştırdığını göstermiştir.
- Müziğin beden kullanılarak öğretilmesine dayanan yöntemlerin başarısı da araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Bu yöntemlerden biri olan Dalcroze Eurythmics konusunda ülkemizde yapılan bir araştırmada, Dalcroze yöntemi ile geleneksel öğretim yöntemi karşılaştırılmıştır (Özmenteş: 2005). Araştırmanın sonuçlarına göre Dalcroze yöntemi, temel müzik bilgisi başarısı, müziksel işitme beceri düzeyi, şarkı söyleme beceri düzeyi, müziğe bedeni ile uyum gösterme beceri düzeyleri, müzik yeteneğine ilişkin özgüveni ve müzik dersine ilişkin tutumların gelişimini arttırmıştır. Bedensel hareket içeren müzik öğretim yöntemleri konusunda yapılan diğer araştırmalarda da benzer sonuçlar çıkmıştır (Mueller 1993; Kim 2000; Lewis 1989; Douglas 1977; Blesedell 1991; Seitz 2005).

Farklı metodolojik yaklaşımlarla elde edildiği görülen bu bulgular sonucunda müziksel algı konusunda alanyazında şu noktaların öne çıktığı görülmektedir:

- Beyinde belirli bir müzik merkezi yoktur, müzik algısı sırasında beyinde birçok bölge etkinleşmektedir.
- Sesin çeşitli parametreleri bedende farklı şekillerde hareket isteğine neden olmaktadır.
- Müzikte ritim insanı harekete sürükleyen en kuvvetli uyarandır.
- Ritim algısı sırasında beden hareketleri ritim duygusunu kuvvetlendirir.
- Özellikle ritim ve melodi algısı sırasında beklentilerin büyük önemi vardır.
- Müzik dinleme ve yapma sırasında beden ve zihin eş önemde ve büyük bir uyumla çalışırlar.

Müziksel kavrayış sürecinde bedenin rolüne ilişkin olarak alanyazında şu noktaların öne çıktığı görülmektedir.

- Beden, müziksel kavrayış sürecine; müziği işitme, imaj şemaları yardımıyla müziksel hareketi zihinde canlandırma, müzikle dans etme gibi yönlerden katkıda bulunmaktadır.
- Müziksel kavrayış gibi bilişsel süreçlerde beden, bir eşya ya da alet değil, algılayan ve algılanan, aktif bir rol üstlenmektedir.
- Beden, müziksel kavrayış sürecinde bilinçdışı bir arka plan etkinliği olarak zihinsel süreçlere paralel hareket eder.

Sonuç

İnsanoğlu ilk öte dünyacı düşünüşle beraber beden ile ruhu da birbirinden ayırarak bir ikilik yaratmıştır. Daha sonra bu ikilik beden zihin ayrımına dönüşmüş ve özellikle Descartes'ın felsefesinde doruğa varmıştır. Zihin ve beden arasında yüzyıllardır varolan bu kopukluğun müziğe yansması ise müziğin icra yönünün küçümsenip, düşünsel-estetik boyutuna fazla önem verilmesi sonucunu doğurmuştur.

Araştırmanın sonuçlarına göre ilgili alanyazında müziksel algı ve kavrayış sürecinde beden pasif değil aktif olduğu ve bu süreçlerde önemli rol oynadığı düşüncesi ağır basmaktadır. Aksini iddia eden alanyazının genelde eski tarihli ve deneysellikten uzak olması bu düşüncelerin yaygın olarak kabul görmemelerinin diğer nedenleri olabilir. Bununla birlikte müziksel algı ve kavrayış sürecinde beden rolünün artması, zihnin önemini azaltmamaktadır. Zihin özellikle müzik analizi, müziksel bellek, müziksel söz dizimi ve müziksel anlam gibi süreçlerde kritik rol oynamaktadır. Bu bağlamda günümüzde de alanyazında kabul görmüş düşünce, zihin ve beden müziksel algı ve kavrayış sürecinde *ying-yang* gibi eş önemde ve değerdedir.

Öneriler

Bu araştırmanın sonuçları doğrultusunda,

- 1) Türkiye'de müzikte anlam, müziksel kavrayış süreci konularında nitel ve nicel metodolojiye dayalı araştırma sayısı artırılmalıdır.
- 2) Müzikoloji ve müzik eğitimi alanlarında yapılan disiplinlerarası çalışmalar artırılmalıdır. Bu çalışmaların doğaları gereği müzikologlar haricinde nörologlara, antropologlara, sosyologlara, psikologlara vb. ihtiyaç vardır. Bu nedenle üniversitelerde bölümler arası işbirliği kurulmalı, disiplinlerarası çalışmalar yapılması kolaylaştırılmalı ve teşvik edilmelidir.
- 3) Müziksel kavrama sürecinde müzik-beden arasındaki ilişki müzik ve diğer sanat dalları açısından da incelenmelidir. Örnek olarak sinemada, tiyatrodada beden müzik kullanımı konularında araştırmalar yapılmalıdır.
- 4) Ülkemiz Milli Eğitim Bakanlığı müzik dersi programlarında yer bulmaya başlayan Orff, Dalcroze ve Kodaly gibi bedensel hareket içerikli müzik öğretim yaklaşımları konusunda uygulama ve atölye çalışmalarına ek olarak kuramsal çalışmalar artırılmalıdır. Öğretmenler bu konularda hizmetiçi eğitime alınmalıdır.
- 5) Profesyonel müzisyenler ve yetişmekte olan öğrenciler müziksel kavrama sürecinde beden rolü konusunda bilgilendirilmeli, farkındalıkları artırılmalıdır. Böylece müzisyenlerde görülen birtakım müzikal problemlerin yanısıra fiziksel rahatsızlıklar da giderilebilir. Bu konuda sempozyumlar, çalıştaylar ve seminerler de etkili olabilir.

Referanslar

- Blesedell, D. S. 1991. "A Study of the Effects of Two Types of Movement Instruction on the Rhythm Achievement and Developmental Rhythm Aptitude of Preschool Children". Yayınlanmamış Doktora Tezi, Temple University, Philadelphia: USA.
- Boone, R. Thomas; Joseph G. Cunningham. 2001. "Children's Expression of Emotional Meaning in Music Through Expressive Body Movement." *Journal of Nonverbal Behavior*,25:21-41.
- Boyle, J. David. 1970. "The Effect of Prescribed Rhythmical Movements on the Ability to Read Music at Sight". *Journal of Research in Music Education*, 18(4):307-318.
- Bresler, Liora. 2004. *Knowing Bodies, Moving Minds: Towards Embodied Teaching and Learning*. Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers.
- Douglas, J. A. 1977. "Rhythmic Movement and Its Effect on the Music Achievement at Fourth Grade Children". Yayınlanmamış Doktora Tezi. Oklahoma State University, Oklahoma: USA.
- Drake, Carolyn; Mary Riess Jones, vd. 2000. "The Development of Rhythmic Attending In Auditory Sequences: Attunement, Referent Period, Focal Attending." *Cognition*, 77:251-288.
- Eitan, Zohar; Roni Y. Granot. 2004. "Musical Parameters and Spatio-Kinetic Imaginery". *Sekizinci Uluslararası Müziksel Algılama ve Bilgi Konferansı Bildiri Kitabı*. Adelaide: Webster Edition, s. 57-63.
- Erhat, Azra.1999. *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.Hançerlioğlu, Orhan. 1967. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Varlık Yayınevi.Juntunen, Marja-Leena; Heidi Westerlund. 2001. "Digging Dalcroze, or, Dissolving the Mind–Body Dualism: Philosophical and Practical Remarks on the Musical Body in Action." *Music Education Research*. 3 (2): 204-214.
- Kim, S. 2000. "The Effects of Sequential Movements Activities on First Grade Students' Solo Singing Abilities". Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Southern Missisipi, Missisipi: USA .
- Koelsch, Stephan; Walter A. Siebel. 2005. "Towards a Neural Basis of Music Perception". *Trends in Cognitive Sciences*. 9(12): 578-584.
- Lakoff, George; Mark Johnson. 2003. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lewis, Barbara. 1989. "The Research Literature In Movement-Based Instruction With Children: Implications For Music Teaching And Learning". *Applications of Research in Music Education*. 7(2): 13-17.
- McCoy, Cliare W.; Mark C. Ellis. 1992. "The Effects of Short-Term Instruction on the Ability of College Nonmusicians to Discriminate Meter". *Bulletin of the Council for Research in Music Education*. 114:35-45.
- Mueller, A. 1993. "The Effects of Movements Based Instruction on the Melodic Perception of Primary-Aged General Music Students". Yayınlanmamış Doktora Tezi. Arizona State University, Phoenix: USA.
- Özmenteş, Gökmen. 2005. "Dalcroze Eurhythmics Öğretiminin Müziksel Beceriler, Müzik Dersine İlişkin Tutumlar ve Müzik Yeteneğine İlişkin Özgüven Üzerinde Etkileri". Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir: Türkiye.
- Philpott, Chris; Charles Plummeridge. 2001. *Issues in Music Teaching*. New York: Routledge / Palmer.
- Platel, Herve; Cathy Price, vd. 1997. "The Structural Component of Music Perception: a Functional Anatomical Study". *Brain*. 120: 229-243.

- Seitz, J. A., 2005. "Dalcroze, the Body, Movement and Musicality". *Psychology of Music*. 33(4): 419-435.
- Swanwick, Keith; Cecilia Cavalieri Franca. 1999. "Composing, Performing and Audience-Listening as Indicators of Musical Understanding". *British Journal of Music Education*.16(1): 5-19.
- Şenel, Alaeddin. 1995. İlkel Topluluktan Uygur Topluma. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi.
- Todd, Neil P. McAngus; C. S. Lee vd. 2002. "A Sensorimotor Theory of Temporal Tracking and Beat Induction". *Psychological Research*. 66: 26-39.
- Urista, Diane. 2001. "Embodying Music Theory: Image Schemas as Sources for Musical Concepts and Analysis, and as Tools for Expressive Performance". Yayınlanmamış Doktora Tezi, Columbia University, New York: USA.